

Vis Major*

A 75 éves Blaskó Péternek

I. Változatok az életrajzra

SZABAD NÉP, 1945. IV. 4.: „Újpesten született 1910-ben. Színművész és rendező. Érettségi után a színiakadémiára került, majd Párizsba ment. Ott ismerkedett meg a munkásmozgalommal, szocialista műveket olvas. Szaval a vasasoknál, bekapcsolódik a Kommunista Pártba, a németek bevonulása után illegálisba megy, és a mozgalomban aktív részt vesz. Nyomdát szerez illegális röpiratok készítésére, különböző ifjúsági csoportokat kapcsol a mozgalomba, és összeköttetést tart fenn a Kommunista Párt megbízásából a Szociáldemokrata Párttal és a Független Kisgazdapárttal. Jelenleg a Nemzeti Színház igazgatója.”

1950: *„Értelmiségi családból származom. Érettségi után kerültem a Színművészeti akadémiára. Ennek elvégzése után, 1930-ban szerződöttem Hevesi Sándor a Nemzeti Színházhoz. Eleinte csak mint színész, később mint rendező is működtem. A felszabadulás után az országos Nemzeti Bizottság megbízott a Nemzeti Színház megszervezésével, és kinevezett igazgatónak. 1935-ben kapcsolódtam a munkásmozgalomba. A német megszállás alatt illegálisba vonultam, egész a felszabadulásig.*

A Nemzeti Színház igazgatója vagyok, rendezője és színésze. A Székesfeváros törvényhatóságának bizottsági tagja, országgyűlési képviselő. A Színművészeti Főiskolán a rendező tanszakot vezetem. 1942 óta vagyok a Pártnak tagja. 1948-ban megkaptam a Kossuth-díjat. 1949-ben élmunkás lettem.”

1955. OKTÓBER 5. VÁLASZOK A FŐISKOLAI KÉRDŐÍVRŐL

Legnagyobb iskolai végzettsége: Színművészeti Akadémia

Politikai végzettsége: Esti Egyetem 5 hónapos, Pártfőiskola jelenleg

Állami kitüntetés: Kossuth-díj-kettő. Kiváló Művész. Egyéb: Szabadság-rend,
Munka érdemrend

Párttagság: Párttag

Származása (édesapja foglalkozás 1945 előtt): állami tisztviselő

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) a Nemzeti Színház korábbi igazgatója (1991–1999). Legutóbbi kötete: *Tamási Áron sorsjátékai* (2023).

* Fejezet a Major Tamás életét és munkásságát összegző, készülő monográfiából.

Lakás: XIII. Pozsonyi út 40.
Telefon: 203-150
Mióta tanít a Főiskolán: 1947

1980. SZEPTEMBER 5. FŐISKOLAI TÖRZSLAP: „Újpesten születtem 1910. január 26-án. Szüleim vagyontalan emberek voltak. Apám, Major Gyula tisztviselő, anyám Papp Mária a családi körben dolgozott. Érdeklődésem már kora ifjúságomban a színészi pálya felé fordult, s 1927-ben [sic!] szereztem oklevelet a Színművészeti Akadémián. Színészi és rendezői pályafutásom a Nemzeti Színházhoz kötődik, melynek tagja lettem az Akadémia elvégzése után. 1945-től igazgatója voltam, 1962-től főrendezője vagyok a színháznak. 1950 óta (sic!) tanítok a Színház és Filmművészeti Főiskolán. A munkásmozgalomban kora ifjúságom óta részt vettem, ugyancsak az ellenállási mozgalomban is (Vigadó estek, a Független Színpad előadásai stb.).

A felszabadulás után politikai és közéleti tevékenységem egybeforrt művészi alkotó munkámmal. Az életem munkáját az évek során a Munka Vörös Zászló Érdemrenddel (három alkalommal), a Munka érdemrend arany fokozatával, a Szabadság renddel jutalmazták feletteseim, valamint két alkalommal kaptam a Kossuth-díjat is.”

II. Szülőföldje: Újpest

1919. NOVEMBER 16. Gellért tér. Ömlő esőben tízezrek ernyők oltalmában órák óta várakoznak. A Műegyetem és a hotel ablakai tárva; mosolygó, nemzeti zászlócskákat lengető polgárok és ifjak árjában az éltető zokogás az éljenzés elegyes mámora robbantja az érzelmeket: a Kelenföldről menetelő nemzeti hadsereg, élén fehér lován Horthy Miklós előtűnő alakja virágvasárnapot hirdetett. Díszlövések döntöttek a Gellért hegyen, harsonák éltették a hadnép érkezését. „Él magyar, áll Buda még!” – jelentette a felszabadító hadainak a hotel elé ácsolt emelvényen Bódy Tivadar, Budapest polgármestere. „Tetemre hívom a fővárost” – válaszolta a fővezér, mert: a „vörös rongyokba” öltözött „város megtagadta ezeréves múltját... egy év alatt elprédálta összes vagyonát”. Megbocsátást is hirdetett, ha „visszatér megint hazájához.” Aztán örömdás érzésekkel a Himnusz magasztosította az együttlét ünnepét, majd a sereg továbbindult a Ferenc József hídon és a Múzeum körúton ujjongó tízezrek kíséretében, az őszirózsa virágzásának új évadját is hirdetve, menetük 10 órára az Országházhoz érkezett. Ahol a bejárat lépcsőjére épített oltár; a magas állami és egyházi méltóságok jelenlétében a haza fel- és megszabadult lelkeinek együtt létévé emelkedett.

(Valamikor a hatvanas évek második felében, midőn már nem Major Tamás vezette a Nemzeti Színházat, s a színi élet prímási rangjában is gyöngélni kezdett, teátrumos társasági együttlétekben, változatos hangszerezésben meg-megpendült „Majorelotárs” illegális múltja felett a családi történelem néhány ismeretlen vagy titkolt dallama. Hogy például bátyja az a Major Ákos, aki Horthy István repülőbalesetének egyik vizsgáló biztosa, majd az 1947-es kékcédulás választási csalás legfőbb jogi jóváhagyójaként

tündökölt. Anyjáról is suttogtak: ama 19-es nevezetes novemberi napon a főváros keresztény asszonytársadalmának nevében Ő köszöntötte Horthy Miklóst. „Így aztán könnyű volt partizánkodni a fiának” – susogták, ki moll, ki dúr hangszerelésben. Major Tamás múltja homályban rejtkezett. Holta után (1986) is színészei legfeljebb egy-egy borozó menti éjszaka adomáját idézték; Major kései interjúiban is konokul hallgatott életének mélyebb történéseiről. A fiatalok pedig mit se tudva egykori évtizedeiről, ámul-ták virtuóz és bájoló jelenidejűségét.

Egy kései vallomásában anyjáról csak annyit említett: színésznő szeretett volna lenni. Másutt: elvégezte Rákosi Szidi színi iskoláját. Amint Rózsahegyiét is mindenki abszol-válta, ha pódiummániásnak mutatkozott. Máskor anyját tanítónőként említette, de mint a hivatalos nyilatkozatát idéztük: bevallottan „családi körben” dolgozott, köznapian: háztartásbeliként. Így is illet, mert azt Ákos bátyja emlékiratából tudjuk: „mind anyai, mind apai ágon hétszilvafás magyar nemesek voltunk”. Ám a mondat folytatása, mi-szerint „de az ősi múlt nem érdekelt minket” (Népbíráskodás] – de hetyke dacossága a történelem hullámverésében majd sajátos árnyalatokban mutatkozott...).

A BEVONULÁSRÓL szóló lapokat olvasva kitűnik: a hivatalos üdvözlések, virágos, zászlós, szónoklatos novemberi napon sem írás, sem kép nem igazolja Majorné Papp Mariska kitüntetett szerepét. Mert nyilvánosan a Magyar Nők Nemzeti Szövetsége nevében Tormay Cecil lelkesült az Országház előtt, s egy Mária-zászlót is átadott a hadsereg parancsnokának. Az persze valószínűsíthető, hogy Majorné őszirózsa-csokrot szorongatva, a küldöttséggel valahol a téren szorongott, ugyanis a nők társasága szétszakadt, egy részük a fölépcső közelébe se juthatott. Este az Opera díszelőadásán Ófőméltósága és családjának körében hivatalos tekintélyek, hadi méltóságok, a társadalmi előkelőségek gyülekezeté-ben Majorné nincs nevesítve. A díszelőadás főbb képei: Szózat, Rákóczi induló, a Hunyadi László templomi jelenete, a *Bánk bán* első felvonása, magyar tánc-képek, Bakó László szavalata.

Ünnepfolyam kezdődött azon a vasárnapon, mely változatos formában folytatódott; például november 18-án a Vígadóban, ahová kizárólag a nők gyűlését hirdették, Tormay Cecillel az élen a nővilág előkelőségei mellet férfiak, minisz-terek és egyházi méltóságok is megjelentek. A Szociális Misszió-Társulat össze-jövetelének fényét a Horthy-pár jelentette, akiket a hölgytársadalom nevében Farkas Edit alapítványi elnök üdvözölt, majd Horthy Miklós szólt a jelenlevők-höz. A nehéz idők jövetelének gondjában közölte: az egyetlen irány, „a becsüle-tes magyar nemzeti irány”, aminek erkölcsi parancsát is meghatározta: „A kor-rupciómentes Magyarország alapjait rakjuk le.” Ófőméltóságát követően Majorné Papp Mariska következett: elszavalta *Állj meg, Horthy Miklós* című ver-sét. Majd a Horthy-indulóra zendített a zenekar, s felszólalt a távozni készülő miniszterelnök, Friedrich István is, Schlachta Margit pedig a vagonokban sín-ylődő erdélyi menekültek nyomorúságát panaszolta. A szónoki fordulatok a másnappal elszálltak, de Majorné Papp Mariska versével halhatatlanult. Filo-lógiai mutatóval nem szolgálunk a következő hónapok rendezvénysoráról, melyek kitüntetett pillanata Majorné Horthy-ódája. A december 7-ei újpesti

ünnepen, például több mint tízezer lelkes hívő élszónoka, aki a magasztos pilanlat zászlóanyja, amikor feleskette a köznépet a nemzeti és keresztény Magyarországára. Készülődtek az ébredők; a MOVE 1920. március 15-ei ünnepén szavaltának címét a lapok nem tudatták, de Zadravetz páter áldásától is kísérvé, Majorné Papp Mariska Horthy bővületében klapanciázott. Április 13-án a Szegénygondozó javára szervezett, Schlachta Margit nevével jegyzett eseményen „Messze kiemelkedett az egész műsorból Majorné Papp Mariska fellépte, aki elemi erővel adta elő *Árvíz és interjú* című saját költeményét” (NÚ). S a verselő témaköre igazolás egy gyűjteményhez, mert ugyan méltató és kritikai sorokat nem idézhetünk, de a *Nemzeti Újság* így ajánlotta Papp Mariska kötetét: „Kormányzó úr Őfőméltóságát bevonuláskor Majorné Papp Mariska a magyar asszonyok nevében *Állj meg, Horthy Miklós* csudás szépségű költeményével üdvözölte. Ehhez hosszabb szép költeményekkel együtt egy teljes kötet jelent meg a nagyszerű magyar író tollából” (1920. VII. 4.). A gyűjtemény címét a *Pesti Napló* sem tudatja, de tartalmáról laptársánál többet mond: „javarészt a háború alatt és most a nemzeti fellángolás idején született verseit foglalja egybe. Amazokban a magyar katona lelkének hazavágyódása, földjének, családjának a szeretete az alapmotívum, emezekben pedig a hazáját féltő és otthonát erejéből védeni kész magyar nő irredentizmusa izzik” (1928. VII. 28.). A Horthy Miklósnak ajánlott gyűjtemény *Állj meg, Horthy Miklós* címmel a Magyar Nemzeti Munkáskönyvtár kiadásában 20 koronát kóstált.

(Egy későbbi, 1939 decemberében írott Horthy Miklós nevenapjára című versét a tartós hódolat dokumentumaként idézzük: „A vad viharban, véres zivatarban, / Erőshatalmas tölgyfa integet. / Lombjai alatt meghúzódva némán / Békét álmodik egy apró sziget. // A felhőket rőt villámok hasítják, / Hullámot dobál a víz, a bérc, a völgy, / A sziget csendben vár, töretlen szívvel / Fölköborul védőn az ősi tölgy. // Tekintéllyel tarkargatja-óvja, / Becsületet tanít szent levele, / S mi tudjuk-hisszük, hogy a tölgygel állunk, / Vagy hogyha kell, meghalunk vele. // Ma ünnep van, ma zúgnak a harangok, / Isten, feléd száll esdő énekünk, / Nagyurunkat, hazánk ős, büszke tölgyét / Még soká-soká őrizd meg nekünk.”)

A „talentumos költő” magamutatási ambíciója színpadi szerzővé is akaratoskodott. *Hatalmasok* című darabját 1921. június 23–24-én Sebestyén Géza társulata előadta a Budai Színkörben. Szakmai véleményt nem idézhetünk, de a *Pesti Hírlap* tartalmát összegezte az utókornak is. Érdemes idézni, mert nem közügyiség bátorította színpadra Majornét, munkácsiája személyes és családi beavatottság rejtett tárnáiból robbantott fel érdekes jeleket: „Egy táncosnő békeességbe enyhülő tragédiája ez a darab: [...] Az urát a családja kitagadja, a táncosnő ékszereit adogatja el, hol a szegénységet legyűrhesse, tiszta és nagy szerelemmel szeret bele az urába, anyává lesz, és az anyaság erős megpróbáltatása lágyítja a büszke családot is” (PH, 1921. VI. 24.).

(A táncosnőt Füzzess Anna alakította, aki majd 1926-tól a Nemzeti tagja, Orth György felesége, később Petheő Attila örökös tag özvegye. 1948-ban Major Tamás átminősítette, így 1948 és 1968 között a színház nézőtéri felügyelőjeként dolgozott.)

PAPP MÁRIA RÓZA KRISZTINA, Tasnádi Major Maróthy Gyula György felesége 1921-ben már három iskoláskorú fiúgyermek édesanyja. Érett harmincas szépasszony; egy azidőben készült fotót szemlélve: előtérben a három gyerek kopaszon; Gábor, 1912-ben született, balról rövidnadrágban, zárt kabátocskában, boka fölöttig magasszárú cipőben, bal karját a fonott székre helyezi. Amelyben Tamás ül összekulcsolt kézzel; sötét kabátkája térden alulig ér, pánatos cipő és keresztcsíkos vastag harisnya világlik elő. Tamás fejét enyhén balra hajtja; fekete szemöldöke és erős szemgödre akár egy tibeti szerzetestanonc, avagy: lámajelölt trónol testvérei között. Balján fűzős cipőben, pellerinben az 1908-ban született Ákos bátyja áll, tán leginkább mosolyosan, leszegett fejjel magasodik öccse fölé. Komponált kép: talán Mariska mama igazgatta, hogy legkedvesebbje, Tomi a központban, ájtatos bájjal uralja a családi harmóniát. Mögöttük a felnőttek: a negyvenes évjáratú, kopasz, testes és elegáns bányamérnök-hivatalnok férjet két nő karéjozza: jobbról apáca ruhában Major Anna, Gyula húga, jobbán körbefont hajkoronával felesége, nyári fényben sugárzik. Leányságában is már a színpadot vágyta. Vélhetjük, asszonyként újra és újra köteléket szaggató szenvedély tetőzött a családban. Mert jó polgár urak illetenében az asszonymnak este otthon a helye. Ledér szakma a magamutogatás. A korábban rózsa csokrokkal hódoló katonatiszt, birtokos úrigyerek, avagy a hivatalnal hivalkodó hódoló, amint a színpadi fények leánya, üdvös-Böskéje engedett az örökéletű hódolatnak, közölte-követelte: szíveskedjen búcsúzni a vastapsos estéktől! Schöpflin Aladár négykötetes *Színészeti Lexikona* rejti és jegyzi szubrettek, tragikák, francia bohóságok ünnepelt, ám hivatását feladott teátrista kis- és nagyasszonyainak sorát. Mert az úri és polgári boldogság törvénye: a feleség a magánüdvösség szolgálatos! Hogyne, még más is csábót vethet rá! Kurva egy szakma! Tasnádi Major úr időben véghatározott. Mariska legfeljebb az öreg, 1837-es Nemzeti nézőteréről rajonghatta Császár Imre és Nagy Imre férffivarázsát, avagy Jászai Mari sestergő Elektráját.

(1908-ban a Nemzeti társulatának és híveinek épületet kellett váltani. A Népszínház lett az otthonuk. Mert Apponyi Albert kultuszminiszter úr felügyelete és gondoskodása panamában tetőzött. Csathó Kálmán a koronatanú hitelességével megírta krónikáját: tűzveszély ürügyével a Nemzeti együttesét átparancsolták a csődbe hullott Népszínház épületébe.)

A legfőbb Hadúr verses hozsannázása azonban átrendezhette a család rendjét. A dilettáns miről beszél? Elsőbben is egyetlen élményről, sorsáról; rejtene magát, de Majorné épp azért is dilettáns, mert kibeszéli, s nem tudja transzformálni magánéletének konfliktusát. Amint darabjából sejtítjük, szenvedélyes színészi álmát a családi béke érdekében csendesítette. Ám a szereplés titokzatos vágya szívósan munkált benne; Papp Mariska változatos jelekkel hódító akaratáról értesítette a világot. A verselő és a szereplő a legmagasabb rangú közönség előtt debütált: Horthy Miklóst hozsannázta a bevonulás másnapos mámorában. Ami őt hivatalossá avatta más szereplésekre is, verses kötetét így már Horthynének ajánlhatta. S amikor 1921. augusztus 22-én, a szerbektől visszafoglalt Pécsen,

a nemzeti hadsereg bevonulásának ünnepen *Hozsánna néktek, magyar katonák!* című versével Majorné a hivatalos program szereplőjévé emelkedett.

A Budai Színkörben a Kormányzó fényköre emelte színpadi szerzővé. Aminek folyamányaként a költő és drámaíró intézményesült is. A *Pesti Hírlap* 1921. augusztus 21-ei száma értesít arról, miszerint Zilahi Kiss Jenő közoktatási tanácsnok és Sipőcz polgármester levélben szólította meg az irodalom jeleseit: írjanak egy vagy két felvonásos darabokat „a székesfővárosi gyermekek lelki nevelése számára”. Tervük: rendszeres előadásokat szerveznek, melyek keretében ének és zeneszámok és táncjelenetek mellett „egy-egy nemzeti szellemű darabot fogunk bemutatni, kéthavonként kacagtató műsorra úgy, hogy könnyebb szórakozáson is rajta legyen a magyar bélyeg, a víg darabokat is magyar levegő járja keresztül. Az előadásokat Majorné Papp Mariska író, székesfővárosi tanítónő fogja rendezni” (PN, 1921. VIII. 14). Ám Majorné anyaként is az örök színpadot akarta meghódítani.

PFÚJVÁROS. Babits Mihály középiskolai tanárt a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1911/12-es tanévre fogarasi magányból egy másik magányba, Újpestre helyezte. „Lesz végre egy költőnk is, aki a szent költészet sugarával aranyozza be száraz klímánkat” – gúnyolódott a hírre az *Újpesti Figyelő* (1911. VIII. 11.), Babits tanár úr egy év múltán továbbállt, de keserves élményeit nem feledte; a város légkörét *Kártyavár* című regényében megírta. Amelyben Mikszáthot idéző urambátyámozó, síboló kompániájának portréi mellett feltűnik Móricz regényeinek füledt világa, s olykor Ady villamos indulata is átcikázik a történet fölött. Babits regénye: egy bírót Újvárosnak nevezett helységbe kineveznek, s érkezését követő bolyongása és a város érdekszövetségében a telekosztási-házépítési stiklikkel is fertőzött terep keserv'-kacajos históriája elevenszik meg. Hogyan is láttatta regényében Babits Újpest-Újváros arculatát? Hőse villamoson zötykölődött Pestről, s a főtéren leszállt: „A városháza nagy, egészen új és igen modern épület, ez is valami asszíriai stílusban építve, nagy réteges toronypiramissal a közepén, s cifra és komolytalan halottaskocsi: komikus volt, pompás és mégis sivár és szomorú. Köröskörül a téren piaci bódék piszkoskodtak délutáni elhagyatottságukban... Szemközt kávéház volt, amilyenek Pesten a Rákóczi út külsőbb részein, és iszonyú bérházak utálatos domborművekkel, és furcsa szögletekben kékellő, csukott erkélyekkel homlokzatukon.” Babits meg-eleveníti a városka alakjait: a tábornagyi komolysággal sleppjével a Vigadóba érkező polgármestert, körötte a mulatságok változatait, a vasárnapi pörköltszagú kocsmától a részegek hajnali vibráló fénnel bevont ingatag szédületéig. Babits bíróját, Partos Kálmánt egykori osztálytársa, régi lakosként kíséri, s a tisztesség-fogyatékos közéletre utalóan megjegyzi: „nem is Újváros ez, hanem Pfüjváros”.

A járásbírósgót kereső Partos előtt játszadozó gyermekek tűnnek elő: „gyertekgyerekek isko-lába, öltöz-zetek-papru-hába, inci-finci-te vagy kinn”.

Nincs nyoma, hogy Major Tamás valamikor értesült volna Babits Mihály Újpest-regényéről. Mert ha mégis, hivatkozik rá vallomásaiban, hiszen a régi világ szarkasztikus látszószögben elevenszik meg a Kártyavárban, márpedig

Major lelkes elvtársi műltszakértelemmel a nagy világmagyarázó szerepét is játszotta.

MAJOR TAMÁS a Ferenc József térhez közeli Toldi utca 10. számú, szerény földszintes házban 1910. január 26-án született. Vajákos-bűvöletes szerencsével: „A hetedik hónapban születtem meg, amikor még egyáltalán nem vártak. Az apám mit sem sejtve volt a hivatalában. Hívták lóhalálában Búsi nénit, a környék híres és keresett bábaasszonyát. Világra segített, megnézett és csak annyit mondott – Ez úgysem marad életben” (FSzM, 1979/51). Könyveit, írásait, vallo-másainak árját megismerve feltűnő: múltjának mozgalom előtti negyedszázadát konokul zárta. Kivételes alkalom a fentebbi idézetben, kései elgyöngült pillan-at (?), folytatta születésének mágikus krónikáját. „Kemény tél volt, minden-félébe bebugyoláltak, még újságpapírba is, hogy sürgősen elvigyenek meg-keresztelni, mert az volt a hiedelem, hogy amelyik gyerek megkeresztetlen marad, nem juthat sem a mennyországba, sem a purgatóriumba, hanem vala-milyen külön kijelölt helyük van a túlvilágon. Búsi néni ettől a bizonytalan státustól akart megkímélni. Amikorra hazahoztak, már apám is megjött. Mint ahogy akkoriban inkubátor még nem volt, állítólag egy nagyobb vaskazékba helyeztek, és óvatosan felraktak a vaskályhára. Talán ennek is köszönhetem, hogy valahogy megmaradtam.”

A Vaskazék fölött az angyali szellemek, netán társiaságban Shakespeare boszorkányaival életre mentették Tasnádi Major Maróthy Gyula második fiú-gyermekét, Tasnádi Major Maróthy Tamást. Tisztviselők élnek a Toldi utcában és a környék telkesített szerény földszintes házaiban, épp a kimért parcellázás s az építkezési panamázás a Kártyavárban visszatérő rontó kísértet. Alápincézett három kis szoba-konyhás lakásban az öttagú családdal élt Papp Mariska édesanyja is. Hivalkodásment' szerény mindennapok; a fürdőszobát később illesztették az épülethez. „A gyerekkoromban az udvaron volt a WC. Szénnel fűtöttünk, először petróleummal, aztán gázzal világítottunk, s csak később vez-tették be a villanyt” (*Van itt valaki*). Mindenfelé építkezés; csatornáznak és víz-vezetékét fektetik a földbe. Sokfelől érkeznek a lakók és a munkások. Babits írásában: „minden kétes egzisztencia Budapestről ide húzódik? Gyülelész nép ez bíró úr, a nagy városok söpredéke!” – világosítják fel a bolyongó bírót, akinek a mérnök értelmezi a bábeli zavart: „A munkások idegen nyelven kiáltoznak. [...] Ezek tótok, a szomszéd csoportban olaszok dolgoznak. Az újbárosi poliglott munkásság! – Egész Európából sereglenek ide, a szélrőzsa minden irányából – szól szinte büszkén a polgármester. – Ezért olyan nagy itt a pauperizmus. – És ezért oly csekély a közbiztonság – toldotta a főjegyző...” Egy másik disputában „Christián bádogos, a keresztény Iparoskör főembere” szerint: „Mi az a mun-kásság? Egpár szájas zsidó.” A boltosok, mesteremberek is zsidók, a csak egy kislányra zendítő banda s a diskurzus élhangosa odaveti: „Újbároson még a cigány is zsidó. (Ami igaz is volt, mert Fehér Poldi volt.)”

„A bűdös gyár enyvszaga... – Bűdös ez a város, mint a halál” – mondja a bíró útítársa Babits *Kártyavár* című regényében. Major Tamás kései emlékezésében

Újpest népét és légköre inkább József Attila mitológiáját kísérti: „e tájék legfőbb ismertetőjele az irtózatosszagok áradata volt. Itt sűrű közelben együtt volt található cipőgyár, bőrgyár, enyvgyár – a Wolfner, a Mautner, a Leiner meg a többi –, s ha rossz felől fúj a szél, orrfacsaró bűzök szállongtak a környékünkön. Persze nem csak ennyit szereztünk abból, hogy Újpest a kapitalista gyár-
ipar egyik fellekvára volt. E peremváros képén mindig a munkásság sorsa és közérzete volt a meghatározó vonás. Nagyszerű és igen összetett hely volt Újpest, s talán csak olyan költői szavakkal leírható, amilyenekkel József Attila egész életében a város peremén megfogalmazását.” Az is igaz, amit Babits regényének polgármestere mond: „azt hiszem, az egész modern Magyarország egy kicsit-Újváros.”

(Való igaz, mert ipari termelését tekintve Temesvár, Pozsony, Csepel után Újpest a negyedik legnagyobb település a milleniumi hazában. Melynek megannyi jele között Babits átható jellemrajzának állandó tünete: a por. Major Tamásban is így merül fel gyermekkorra: „nem voltak kikövezőe az utcák, így hát hol nagy por, hol meg nagy sár lepte be őket.” Így a Toldi utcát is. Voltaképp 1867 után gróf Károlyi István birtoka ez a vidék, s a mezőgazdasági, a homoki, szőlőművelő a kis-, majd nagyközség lakossága és folytonos növekedése nyomán 1907. augusztus 14-én Andrássy Gyula miniszterelnöksége idején, hivatalosan is várossá avatták. Amivel az életminőség is erősödött: a hivatalos gondoskodás mellett a gyártulajdonosok is ügynek tekintették a törődést a dolgozókkal, főként egészségügyi, oktatási, művelődési területen. Megépült a villamosjárat a fővárossal; a vasút, a legrégibb a hazában, hiszen 1846-ben a Petőfi énekelte Váci vonal Pesthez kötötte Újpestet. A Major-gyerekek házukkal átellenben épült, emeletes vöröstéglás elemiben kezdték az iskolát, s hosszú vajúdas után a tízes években felgyorsult a gimnázium építésének ambíciója is. Babits regényéből némi gúnnyal értesülünk: a városatyáknak azért is lett sürgető, mert nem akarták, hogy gyermekeik naponta órákat rázódjanak a fővárosba és haza. A város szellemi-lelki jele, miszerint lakói csaknem félszáz társaságba, játékonysági körbe, dalos, muzsikás, színi törekvésbe, megannyi más hivatalos gyülekezésbe szerveződtek.)

A KATOLIKUS KERESZTSÉGBEN és hitben élő család; bizonyosan vasárnaponként vallását gyakorolta. Áhíthatos elmerülés és a kívülálló nézői szerep kettőssége hatotta át a gyermek-Majort. Az egykori liturgikus élményt szemlélte: „A miséket és a körmeneteket roppant ünnepélyesekké tették az idetelepedett, levitézlett K.u.K tábornokok. Emlékszem, milyen mulatságos látvány volt, amint ezek a generálisok ott lépkedtek az ájtatos menet élén lampaszos nadrágban, magas sipkával a fejükön, a tollbokkrétás hadastyánok fúvószene-
karának hangjaira. Köztük a Lohnek, a Mercenkiewicz meg a Sipsitz. Azért tudom ilyen jól a nevüket, mert az unokáik velünk jártak a suliba, s épp olyan rossz gyerekek voltak, mint mi, az egyszerű közemberek származékai” (FSzM, 1979/51).

Említett cimborái nem szerepelnek a gimnáziumi tanulók mutatójában. Jelek szerint az elemista Tomi emlékei merülnek fel körmeneti villanásában. A kettős nézőpont a körmenet ünnepélyes-szagrális voltából kitekint, és a tábornokok

cicomás parádéját mosolyogja. Egyfelől tehát a hitbéli misztérium Tamáskát még bővíti, miközben a hivalkodó külsődleges figurák vonulása groteszk látványvá is torzítja és oldja a gyermek feltétlen azonosulását. Említettük, a családi fotón ott látható Major Anna, apja húga, aki „*apácanővér volt és engem nagyon szeretett*” – vallja a kései emlékező (kiemelésem – A. L.). Ám a szeretet módozatán tűnődve ne cukorkaajándéokra gondoljunk. Ha Major „nagy szeretetről” beszél, rendkívül erős emléke. Hasonló mélyen ható érzést majd színházi életében játszótársairól, munkatársairól, elvtársairól, élettársairól, feleségéről nem vagy alig beszélt. SZERETET: majdani életében, akár társulatszervező igényként sem hivatkozott az érzés lelki-szellemi voltára. Ami csak erősíti érzését nagynénjéhez, mert Anna a családi és keresztényi sugárzásánál bizonyára többet jelentett Major életében. Az érzelmi-hitbéli sugárhatásában is vélhetjük: Anna szellemi törődését is kiterjesztette unokaöccsére. Kitüntetett ragaszkodásában („engem”) vajon a küllemi hasonlóságot is felfedezte a nagynéni? A családi fotón Gyula öccse fölél magasodó, a főkötőjéből kirajzolódó Anna arcát figyeljük: mélyenülő fekete szeme, sötéten sugárzó tekintettel, erős szemöldöke s arcának karaktere majd a férfivá érett Major Tamás portréját is előlegezi.

A *Kártyavárt* Babits Mihály 1915-ben kezdte írni, javát a *Nyugat* már azévből közölte. A *Május huszonhárom Rákospalotán* (1913) és a *Húsvét előtt* (1916) között tragikussá mélyült történelmi-társadalmi idő az eszmélkedés folyamata is. Kártyavár: apokaliptikus látomás a haza, az ország, az emberi lelkek, sorsok összeomlásáról. Major Ákos elkezdte a Toldi utca túlnani oldalán álló elemi iskoláját. Tamás sem nyughatott, következő évben, 1915-ben kiharcolta a beíratást, s így öt és fél évesen átszaladt a poros kocsiúton, s már partot ért a diákéletben.

(*Ebeszélte: e nyárról való emléke, amikor anyját először látta színpadon: Újpestről gumirádlis kocsin hajtottak a Várszínházba, ahol a Tribly című darabban anyja szerepelt. Hozzáteve: „ha jól emlékszem”. Naptári pontosságot is jelölt, mert: „...a város ki volt világitva, annak öröme, hogy Przemysl várát visszafoglalták az osztrák-magyar csapatok” [Van itt valaki]. Nem jól emlékezett. A Várszínház 1914–18 között raktárként működött. Przemyslit 1915. június 3-án hajnalban foglalták el, s a lapok napszaki megjelenésük időzítésben a győzelmet első oldalas szenzációként hírelték. Országszerte ünnepeltek, ám a Triblyt egész nyáron sehol nem játszották a fővárosban. Majd a Budai Színházban szeptember 13-án tűzték műsorra, de Majorné Papp Mariskának nyoma sincs a szereplapon. Hogy valamikor, valahol és több mindent játszott, erről majd regélünk.)*

„Egy világot elsüllyesztő/ rettenetes éjszakára” emlékezett Ady”, s ha később nem is, de akkor még, a gyermek Major családi körben „Isten-váron” élte a négy éves Rettenetet (*Emlékezés egy nyár éjszakára*). S Babits pedig békességóhajtását sóhajtott 1916-ban: „ki először mondja ki azt a szót, / ki először el meri mondani, / kiáltani, bátor, bátor, / azt a varázsszót, százezrek / várta, lélekzetadó, szent, / embermegváltó, visszaadó, / nemzetmegmentő, kapunyitó, / szabadító drága szót, / hogy elég! hogy elég! elég volt!” (*Húsvét előtt*).

(Az újpesti piac kápráztató kínálatát a háború elsovasztotta: „Éhinség köszöntött ránk. A szüleim arról tanakodtak, mit lehetne főzni ebédre: esetleg lóheréből főzeléket.

A közeli Arany János utcában volt egy vegyeskereskedés... Vigodni M. Adolfnak hívták a kereskedőt, s mint mindenki, mi is egy keménykötésű felírókönyvre vásároltunk nála – hozomra. De a háború végére már alig volt mit. Örültünk, ha »dörgeműzét«, azaz szárított főzeléket lehetett kapni nála, pedig azt nagyon utáltuk” (FSzM, 1971/51).

DE NEM VOLT ELÉG! Hatvan év múltán a lelkes kisdiák arca merül fel emlékeiben: „Negyedik voltam, amikor kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Leírhatatlan volt Újpesten a lelkesedés. Az egyik tanítónk harmóniumon tanította a környék lakóit a Marseillaise-re. A május elsejét az újpesti löversenypályán ünnepeltük, s ott valóban mindenki a Marseillaise-t énekelte teljes szívvel, de igen hamisan. Amikor megbukott a kommün, a harmóniumon tanító nyomtalanul eltűnt” (FSzM, 1980/1). Másutt első, igazi versélményként Ady Endrét említi: „Mindenkori Ady mondott. A proletárfiú versét meg a többit, hosszabb és rövidebb költeményeit. Nekem anyám tanította be őket, és hát – úgy mond – nagy sikereink voltak” (*Van itt valaki*). Úgy értsük, hogy Tamással anyja is Ady szavalt a proletár hónapokban?! A közös többes a színházi embernek majd kedves fordulata, ilyenképpen árnyalatosan emeli tárgyának rangját nyomatékolja valamely ügyének magasztos és sikeres voltát. Anya fiával a bolsevik tavaszon még a proletárvilágot ünnepli, s ősszel már hódolat Horthynak...?! Világnézeti fordulatra ne súlyosbítsuk a kérdést és még Mariska jellemgyengességét is bajos dramatizálni. Elvek nála aligha számítanak; magamutatásának szenvedélye feszíti; gyermeke, Tamás máris médiuma, hogy általa magát is belevonja a pódiumi szereplés mágiájába.

(A mozibajárás is nagy esemény a gyermek életében: „Akkor még Max Linder volt a leghíresebb mozikomikus, de hát láttuk mi a némafilmek valamennyi hőjét. Akkoriban én rajtuk éltem utánzási készségemet. Amikor hazamentünk a moziból, mindig elbújtam ezekkel a kis vizuális élménnyel az udvarunk hátsó részében” [Van itt valaki].)

MÍTOSZI emelkedettség, ahogy kései éveiben Major a proletárdiktatúra hónapjait rendezte emlékezetében. Mert az elemista gyermek 1919. augusztus 25-én beiratkozott az újpesti gimnáziumba. Amely majd 1922-től Könyves Kálmán néven okítja és neveli diákjait, s 1925-től tervszerűen a szakképzés irányába finomítja törekvéseit. Így például tanulói rendszeresen üzemeket látogattak, s az ózdi és a kazincbarcikai tagozat működését is az iskola életrendjébe iktatták. 1919. szeptember 5-én megkezdődött a tanítás. Zaklatottan, mert a szakmai, erkölcsi és szellemi rendet újra kellett teremteni. A vörös tavasz felforgatta a gimnázium életét. Hogy az elvadult eseményekről Ákos bátyjától Tamás ne értesült volna – valószerűtlen. De a szelektív emlékező utóbb mesterien alakítja bolsevik voltának folytonosságát. Lám, már akkor a proletárfiú diadalát hirdette! A gimnáziumban a diáktanács és az önjelölt politikus tanárok felforgatták a tanulmányok menetét, a tanulmányok rendjét; az intézet helyiségeit pártgyűlések fészkkévé züllesztették, Rákóczy Géza direktort házörizetbe parancsolták, mert Ferenc József szobrát és Tisza István portréját a szertárban elrejtette. Az új tanév a tavalyi végzősök érettségijével indult; továbbá méltányos vizsgálatok nyomán, néhány diákot és tanárt eltávolítottak; de valóságos nagy pucoválást

és fertőtlenítést is követelt az öröms szűkség, amikor a román katonák kegyeskedtek eltakarodni az épületből. Jövések-menések nyomán a tanári kar összetétele a háború dúltságában változott. Volt, aki meghalt, Felvidékről, Erdélyből menekült tanárok érkeztek, némelyek továbbálltak vagy hazatértek. De Rákóczy igazgató úr a békétlen évek, hónapok próbatételein, az általános rombolás és tolvajlást követően emberséggel és bölcsességgel átsegítette az intézményt. Társa volt ebben Gaál Mózes, Pest megyei tankerületi főigazgató, aki az *Én újságom* szerkesztőjeként és a magyar múlt irodalmi, történeti feldolgozója, szakmai tekintéllyel is gondoskodott a gimnázium rangjáról. Fanyar fordulat: az önképzőkör '19 tavaszán Mátyás király nevét Babits Mihályra váltotta. Majd újra visszaállt a régi név, s a hazai köz- és irodalmi életben épp Gaál Mózes a kevesek egyike, aki harcolt az anatómába szorított Babits mentesítéséért.

ZAKLATOTTNAK bizonyult az 1919/20-es tanév, mert november 5. és december 18. között heti egy nap tanításra jutott alkalom, aztán 1920. január 19-ig téli szünet következett, amit január 29. és március 2. között a spanyoljárvány miatt hatósági szünet követett, majd nagyvégre folyamatosra váltott az iskolai élet, s az évadvégi összefoglalás időpontja: június 21–28., majd a tanévet Te Deummal július 2-án zárták. Egyébiránt a gimnázium életrendjében a hétköznapi tantárgyak mellett lelki és vallásos nevelésnek külön rendje volt, melyről Major módszeresen hallgatott. Vasárnaponként és ünnepeken délelőtt 9-kor a diákok istentiszteleten vettek részt a helybeli plébániai templomban, a nagyhetet megelőző három napon lelkigyakorlat szerepelt a tanrendben, amint heti két órában rendszeres egyházi éneklés is a diákság penzuma.

(Feldarabolásunkat véglegesítő párizsi végirat előtti hetekben változatos hangvételben „béke”-gyűléseket szerveztek. Újpestről a Pesti Hírlap tudósított: „A független tót párt vasárnap délutáni rendkívül látogatott népgyűlést tartott Újpesten, melyen tiltakoztak az ezeréves egységes Magyarországot az érdekelt lakosság megkérdése nélkül való felosztása ellen. Egyidejűleg a Szlovákiában lakó szlovákok testvéreinek teljes felszabadítását és önállóságának intézményes elismerését követelik” [1920. V. 25.])

A kisgimnazista bizonyítványa tárgyaként és évenként az egyesek sorával tündökölt, csak mennyiségtanból mutatott tartósabb gyöngéledést; „tmt” áll osztályzatainak sora mellett, ami a szerény családi költségvetés jele, vagyis: tandíjmentességet élvezett.

(Zsebpénzt aligha remélhetett otthonról, így maga kereste a filléreket: „eléggé szegyeltem a szegénységet; azt, hogy ruháimat a bátyámtól örököltem. Ezért minden alkalmat és szolgálatot megragadtam a pénzkeresetre. A villamos lépcsőjén lógva vittem a környékbeliek otthon dagasztott kenyerét, süteményét, sóletjét a távoli Dagály utcai pékhez, s amíg kisült, lógtam a lábam a Dunába. A háborús ínség idején sorbanállást vállaltam az élelmiszerboltok előtt, s így nekem is mindig »leesett« valami. Egy-két társammal kisebb zsindeletet- és kerítésjavítást elvégeztem, amennyiben kellőleg honoráltak. Tanítványokat is fogadtam, ha megfizettek érte. Volt úgy is, hogy ráfizettem, mert nem adták meg a kialakított díjat. Egyszer egy nagyon buta gyereket átsegítettem a vizsgán, utána elmentem az apjához a beígért negyven pengőért. Az bort fejtett éppen,

s megkért, segítsék neki. A gumicsövön leszívott bortól berúgtam, s ezt a körülményt használta ki a háládatlan apa, hogy pénz helyett egy foxi-kölyköt sózson rám tiszteletdíj címén. Akkor nagyon bosszús és csalódott voltam. Később nagyon hálás és elégedett. Mert ez a kutya lett tizenhét éven át az én legremekebb pajtásom" [FSzM, 1980/1].)

„ADYT NEM TANULTUNK”?!: Major Tamás visszatérően állítja, amit rendszerkritikai éjelének is tekinthetünk. Igazolván: „lám a forradalmiságot a Horthy oktatás-politika számúzta”, majd József Attila verseivel pedig már maga szalozozott a cenzorok és a betiltás között. Még erősebben is fogalmazott Ady ügyében: „amíg én középiskolába jártam, kimondottan tiltott dolog volt. A tanárunk is csak azokkal beszélgetett róla, akikkel bizalmasabb viszonyban volt...” (Van itt valaki). A való kutatásában nyomjeleket észlelünk Szetei Endréhez, aki magyar–latin–görög tanárként nyolc éven át Major osztályfőnöke. Hozzá: az önképzőkör tanárvezetője is. Mezőkövesdről érkezett Újpestre – áll a Könyves Kálmán gimnázium évkönyvében, de egykori működéséről a tanügyi iratokban neve nem olvasható. Kiváló szellem volt Szetei tanár úr, amit írása bizonyít. Dr. Zibolen Endre igazgató által közzétett 1926/27-es tanügyi értesítőben Szetei Endre kivételesen szép, vallomásos esszében búcsúzott osztályától. Istenhozzádja parainézis, a korhevílt frázisaitól ment’ poétikus útravaló. Vörösmarty sorait jegyezte intelmeinek mottójául: „Legyen minden magyar utód / Különb ember, mint apja volt!”

Néhány gondolatot idézzünk búcsúiratából: „a munka nem teher, nem nyűg, hanem hivatás és élvezet, ősi örökség, életünk értelme és célja”; aztán: „a szív szelíd jóságával kell legyőznötök az emberi önzést az ösztönös vadságot”; egy másik: „a legszebb ékesszólás – a nemes tett!”, avagy: „az iskola nem játékszín, nem szórakozóhely, hanem férfias, komoly munka színhelye”. Összekötő gondolatként Balassit, aztán Zrínyi Miklós *Török áfiumát* pendíti: „menjünk elébe az időnek!” Széchenyi visszatérően feltűnik, például: „Amire szavad adtad, annak embere légy, különben hitvány, rongy, nyomorult fecsegő vagy!” Szetei tanár úr a minőségi embert és a magyart szólítja diákjaiban: „Ti tudjátok már, hogy az úgynevezett európai civilizáció körül baj van.” Meresovszkijra utalóan bajlátását is élesen jegyezte: Európa értelmisége „légmentesen szeparálta magát – lelkében! – az együgyűek életétől, mert közömbös előtte minden, ami az alsó néposztályok rétegében történik”. Ilyenképpen az Élet útján diákjait szólította: „Ti nyissátok meg szíveteket az elhagyottak előtt... Vigasztalói és példaadói, istápolói és nevelői legyetek a szegényeknek – a jóban!”

SZETEI ENDRE osztályfőnök úr ezt követően a legnehezebb terepre bátorzkodott: nemzeti gyarlóságaink legyőzését jelölte az önépítés legfontosabb feladatának: „Küzdjétek le magatokban és másokban az ősmagyar tunyaságot!” Kis írónki stallum, néhány pengő fix „ez a jó a magyarnak. Ez életcélja.” S még folytatja az önostorozást: „mint a mesék lézengő Jánosai, mi csak a jó szerencse mosolyát lessük...” Szetei tanár úr ne tanította volna Adyt? Képtelenség. Hivatkozásai, utalásai, poétikus képei, nemzeti méretű önszigora Ady indulatával beszél. S aztán idézi is, a rettenetes történelmi képét: „Nekünk Mohács kell.”

Önátok, szikrázó indulatban fogant vers, ami a folyamatos éberséget sistergi, miszerint: „ne legyen egy félpercnyi békességünk, / Mert akkor végünk, végünk”. Ez nem *A proletárfiú* versének hozsannázó hangja, hanem Trianon utáni hitvallás! – a lelki megváltás jegyében a minőségi magyar igénye. Szetei Endre miközben Adyval búcsúzik fiaitól, társadalmi méreteken tudatosítja az önmegújulás köteleességét. Mert azt is költővel, Vörösmartyval üzeni: „Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.”

A MÁTYÁS KIRÁLY ÖNKÉPZŐKÖR talán az igazi együttlét tanár és diákja között. Aki nem ír regényt, sem dramolettet, és nem is versel, hanem fáradhatatlanul verset tanul, és mondja a köri foglalkozásokon és az iskolai ünnepeken. Szetei tanár úr nemes gondolatait, idézeteit olvasva bizonyos: Major Tamás Ballasi Bálinttól Ady Endréig ívelő magyar költészetet megismerte és javát megtanulta. 1923/24: osztályzataiban feltűnő csúszás mutatkozik: Magaviselet, magyar, latin, görög, történelem: 2-es; német, természetismeret, mennyiségtan: 3-as jegy áll az indexben, csak testgyakorlásból és vallásból érdemesült 1-esre. A Mátyás Király Kör díját neki szavazták: tanár úr feleségének „Szetei úrnőnek kiegészítésével” 100 000 koronát kapott. A gesztus a fontos, nem az összeg, mert 12–15 pengőt jelentett 1924-ben, s a 26-os átváltás idején nyolc pengő ért. A következő tanév végén újra Major Tamás, a VI. B tanulója kapta a pénzdíjat, 150 000 koronát. 1925/26-os tanévben már az önképzőkör alelnöke, jegyei pedig: az éneket kivéve (1-es) tíz 2-es osztályzat; mennyiségtan pedig: 3-as.

(Majorné Papp Mariska immár a székesfőváros által szubvencionált ifjúsági előadások mindeneként otthonos a Városi Színházban. Szervező, színész és a Nemzeti tagjainak körében szerző is avatta magát. Mert a Holdkirályfia házassága című játéknak szerzőjét is tapsolták a fiatalok [1922. XI. 8.]. Két hónap múlva újabb premier: 1923. január 20-án a Városi Színházban Rabbilincsek között címmel G. Miklóssy Ilona „lelkeshangú irrendenta színmű” főszerepét alakítja [BH, 1923. I. 25.]. Zilahy Gyula rendezésében a kétfelvonásos játék egy székely család felszabadítási reményeit harangozta, mely az „oláhok gyávaságának kigúnyolásában” tetőzött [Mg, 1923. I. 23.]. A darabocskaát követte egy táncos némajáték; Majorné Papp Mariska írta a szüzséjét és játszotta a koreográfussal, Harsányi Gizivel. Két testvérével Tamás is bizonyosan tapsolta az anyját, s immár otthon érezhette magát; a Városi Színházat gyakran látogatta. '24 őszétől a színház Sebestyén Géza bérleménye; vasárnap délutánonként operákat, zenés játékokat nézett főként, olykor külföldi, neves karmesterek vezényletével látott jeles műveket. Így hát élményből vett gondolat, hogy Farkas Imrének, a Fészek Mókucijának dalműve, az Iglói diákok a VIII-os Major Tamás is első rendezése (1926. december). A diákság és a szerelem víg története az igazgatóság jóváhagyásával a Könyves Kálmán gimnázium diákságát, főként osztálytársait is játékra szólította. Az Iglói diákokat Kolozsváron játszották először 1907-ben, majd 1909-ben a Budai Színkör tűzte műsorára. A Városi Színház pedig 1924. november 26-án újította fel, melynek főszerepeit Palló Imre, Sziklay József és Kőszegi Teréz játszotta, énekelt. Bár a színlap nem tünteti fel, de a korabeli újságokból kitűnik: Farkas irredenta hangoltsággal előjátékot írt az új bemutató elé, amit a dalmű reklámmondata is pedzett: „A lőcsei nagyhatárban van egy öreg fenyőfa, ennek

az illatát hozza be a Városi Színházba a novemberi szél." Vélhető, Major majd az előjátékkal is időszerűsített változatot rendezte, ám a mozgalmár mítoszát zavarta volna, ha valaha is említi daljátékos diákságát. S a kor és a játék közhangulatát jellemzi az a glosszalevél is, amit a Pesti Hírlap közölt Sebestyén Géza igazgatónak címezve: „Kérem megnyugtató válaszát, vajon, az Iglói diákok nem fogják-e kimondani a numerus clausust? Egy zsidó diák. Tisztelettel Kálmán Jenő" [1924. XI. 26.]

„GYERMEKKOROM GYÖNYÖRŰ VOLT” – vallotta hetvenévesen szülőföldi bolyongásában (FSzM, 1979/51).

(Babits Újpest-regénye nem említi, hogy a dunai vízi élet gyermekeknek és felnőtteknek micsoda kedv- és léleknövesztő örömet jelentett. „Szüleim szabadon, jó egészségre neveltek. Mindenünk a Duna volt: tiszta volt, akkor szennyezetlen – ittunk is belőle. Volt egy lapátszerű kanalunk, a víz színét félretoltuk vele és megmerítettük... Lélekben is életre-szólóan merítettem a Dunából” [FSzM, 1979/51]. [...] „Én már négyéves koromban jól tudtam úszni. A megyeri Vízműveknél híd alatt volt akkor egy fauszoda. Az úszósporthoz olyan későbbi világnagyságaival kezdtem ott lubickolásaimat a Dunában, mint Halasi Olivér és Németh Jamesz. De nem ők vertek meg engem állandóan úszásban, hanem osztálytársam, Hild Laci. Ez annyira bántotta az önérzetemet, hogy hatéves koromban átértem az evezésre, amit, az illegalitás éveit leszámítva, hatvannyolc éves koromig abba sem hagytam. Ennek köszönhetem az egészségemet.” Mert: „Sokunk számára volt a tízes és a húszas években az evezés a sportok királya. Akkoriban egy vasárnap 15–20 ezer ember mozdult meg Újpesten, és szállt vízre evezős túrákra. A Duna összenőtt az én életemmel is. Ma úgy mondanák, galerikba verődve verekedtünk meg a parton és a vízen a megyeri gyerekekkel. A futballpálya is a Népszigeten volt. Az első meccs után, amelyen kint voltam, a bírót a szigeti hídról dobtak bele a Dunába a felháborodott szurkolók. Ha nem is ennyire vérmesen, de azóta is az Újpest csapatának vagyok hűségesebb drukkere. Minket gyerekeket kora tavasztól késő őszig ki sem lehetett húzni a Dunából. De még télen is a befagyott folyó jegén korcsolyáztunk. Néha be is szakadt alattunk, de komolyabb bajunk sohasem esett. Ha a Dunán nem tudtunk korcsolyázni, ott volt Megyeren a Károlyi uradalom kis tava. A Duna leírhatatlanul szép volt; a kis nyárfaerdő belenőtt a folyóba. S micsoda hársfaillat terjengett ott... Én örök lelki kapcsolatba is maradtam a Dunával. József Attila Flórának vallott szavaival élve: »mint aki örömet tanul, bámultam a Dunát«” [FSzM, 1980/1].)

SZÍNI PANORÁMA. Tekintsünk szét a '24-es budapesti őszi színi panorámáján; nem mintha az Újpestről Pestre zötyögni, a gimnázium felső osztályát járó Major Tamásnak pénze lett volna gyakorta látogatni az előadásokat. Ám az otthoni légkör is hangolhatta, anyja pedig már elmerült a teátrumi mindennapokban. De Mariska mama aligha figyelt egy különös eseményre; az Emőd Tamás vezette Blaha Lujza Színház kabaréja, amerikai, orosz és magyar zenés jelenetek mellett Kodály Zoltán Székelyfonójának egy képe is pódiumra jutott; melyet Basilides Mária és Szende Ferenc énekelt. Történelmi súlyú Kodály szellemi gesztusa; mert készülő műve a Pekár Gyula-i nívótlanságban és a Trianon-siratók uszadékos hétköznapsága fölött példa és minta. Hogy klapancia mentesen a fájdalom és a feltámadás igéje miként hirdethető egyetemes emberi

voltunkban. A *Székelyfonó* majd teljes fényében 1932 májusában az Operaház színpadán a magyar opera bibliájaként mutatkozott meg, ahogy Medveczky Ádám jellemezte a dalművet.

A Városi Színház (korábban Népopera, ma Erkel) gyakorlata úgy igaz, ahogy Major Tamás emlékezett. Népszínmű sorozattal és Rózsahegyivel is parádézott, de az operettek mindennapjait rangos zenei események nemesítették. Például: Galeschi Sigismondo, a milánói Scala baritonistája december elején énekelte Scarpiát, Tosca: Walter Rózsi; a *Rigolettó*ban pedig Alpár Gitta Gildáját láthatta az ifjú Major. Decemberben a Városiban Erich Kleiber vezényletével a Bécsi Filharmonikusok is koncerteztek, miközben az Opera Mascagni dirigálást hirdette december elején.

Sziporkázik a pesti bulvár. A Vígszínházban új Molnár bemutató: az *Üveg-cipő*; Hegedüs Gyula nem az íróval való viszálya miatt szabotálja a sikert, hanem súlyos csontgyulladás kényszerítette ágyba. A *Sasfiók* háromszázadszor a Magyar Színházban! Most Törzs Jenő a fő ünnepelt, de széria-elődjei Hettyey Aranka és Darvas Lili is a páholyban ült a jubileumi estén. Kitekintve: Párizsban 1923 decemberében a Comédia des Champs Elysées-ben indult Jules Romains *Knock, vagy az orvostudomány diadala* című komédiájában Louis Jouvet holtig tartó (1950) diadalos alakítása. S épp egy évre a párizsi ősbemutató után, Karinthy Frigyes fordításában, dr. Bánóczi László rendezésében a sarlatán orvost Csontos Gyula mókássá formázta a Magyar Színházban. Jó évtized múltán Major is láthatta Jouvet-t Párizsban, Bánóczi pedig majd változatosan előtűnik Major életében; ezidőt, 1924 ősztől a Magyar Színház rendezője, és elsőnek állítja hazai színpadra Shaw *Szent Johannáját* Bajor Gizivel. A '24-es év végén hírhajhászok még mit se tudnak; Janka még él, Móricz szerelmetes villámai már Simonyi Máriába csapnak. A színházi híreket habzsoló polgár gyanútlanul szemléli a *Színházi Élet* borítóján Simonyi színezett portróját, midőn a szépasszony Gerardy *Szeretni* című darabjára csábítja. Partnere: Somlay Artúr, aki a Renaissance Színházban előtte Forgács Rózssal a *Haláltáncot* játszotta Bárdos Artúr rendezésében. A *Marica grófnő* kétszázadszor a Király Színházban; a *Szép város Kolozsvár...-t* harmadszor ismételte Lábass Juci, amikor a lába megsérült, de fájdalommal tovább éneklés és táncolja az előadást. Farkas Imre a *Nótás kapitánnyal* hónapokon át táblás ház az 1920-ban nyílt Fővárosi Operett Színházban. Sejtelve sincs Fedák Sárinak, micsoda kalamajka kísérti; búcsúzik pesti rajongóitól. Indul Amerikát is meghódítani. Pilinszky Zsigmond, a kiváló operaénekes onnan érkezett, ő már jól tudja: ami itthon szenzáció, odaát egy estére esemény. Immár 1922-óta a Bethlen-kormány rendeletei és törekvései körül a parlamentben viaskodnak, de ülésznak a színészek is. Elbocsátások örvénye; az Opera és a Városi Színház énekesei jogaikból nem engednek; Hegedüs Gyula elnökletével a Színekszövetség etikai tanácsa elutasította az igazgatók azon kérelmét, hogy ha a szerződött tag máshol vendégszerepel, ne kelljen folyósítani fizetésének 50 százalékát. És továbbra is marad a tiltás, miszerint a színész egy nap még külön pénzért sem próbálhat kétszer.

Párizsban kilencvenkilenc színház működik ezidőben, Berlinben harmincnégy, Bécsben huszonegy, Budapesten tizennégy.

KOLOZSVÁR-CLUJ-ban élnek és küszködnek. A nyári színházba kényszerített Janovics Jenő direktor Pesten járt sikerdarabokat halászni, Szentgyörgyi István fáradhatatlanul játssza a népszínműveket, most épp a *Sárga csikót*; *Gül baba*; *Cigánybáró*... – operett operettet követ, az örökös pénzhajsza illúziójában. Közben egy-két estére: *A férjek iskolája*, többször Molnár *Vörös malomja*; Csokonai halálára emlékezve Kuncz Aladár játéka, a *Csokonai estéje* és a költő *Gerson du Malhereux* című játéka a magyar szellem keserves életjele. '24 novemberében hirdették az eredményét a ma is lesajnált drámapályázatnak, mikoris Tamási *Ösvígasztalása* csak említésre érdemesült. Vendégek is érkeztek a Szamos partjára; „az én régóta hű városomba”, ahogy nevezte Bartók Béla, mert október 15-én „a legszebb, legnagyobb publikum” hallgatta Debussy, Beethoven, Chopin darabjait, s persze játszotta a *Medvetáncot*, a *Burleszket* és a gyermekeknek írt darabjait. Négy estére, felemelt helyárrakkal az Amerikában is ünnepeelt Király Ernő, az operettek rajongott bonvivánja érkezett a Szamos partjára; az európai színpadokon is visszatapsolt román énekes, Grosavescu a *Bajazzo* és a *Tosca* előadásának rangját jelentette. Trianon után a román színvakság kórja beütött Kolozsvárra is: *A mézeskalács* operett reklámja abszurdoid közröhej tárgya lett. A Lepage könyvesbolt kirakatába egy mézeskalács szívet helyeztek, s előtte sétálva Popescu főbíró úr felháborodott, elkobozta az édes mutatványt, és eljárást indított! Mert a díszítő girlandok harmóniájában a piros-fehér-zöld színek kompozícióját vizionálta. A zöld szalag valójában kék volt, de Popescu úr még a szembesítésen se óhajtotta elismerni, hogy látomása mániás. Ám a valóság szürrealizmusa keservesebb: Thália Farkas utcai öreg otthona immár kibelevve! Forgácsá zúzott páholyok, csak falai állnak; denevérek otthona. Déryné, Egressy, Jászai Mari szent hajléka végzetét várja. Az egyetem mint kezelő a színházromot átjátszotta egy román hadfinak, aki testvérével előkészítette a végső pusztulást.

ÉS MINT ÉL A PESTI NEMZETI '24 őszen? Egy Ambrus Zoltántól öröklött, öregecske *Szentivánéji álmom* előadására Somogyi Erzszi Puckja újrálátásra csábítja a Nemzeti híveit. Hevesi Sándor Klebelsberg határozott óhajára igazgató; 1922 óta hatalmas svunggal hajtja a Nemzetit; fordít, darabot javít, rendez, igazgat, cikket, darabot tanulmányt ír, levelez, német, angol, amerikai szakirodalomban keresi a színi modernitás világjeleit és darabjait, máskor néhány órára Bécsbe rándul figyelni vendégegyüttesek előadását. A nagy feladvány, a régvolt ifjú kritikus és az egykor a színi megújításra szervezkedett Thália rendezője mint tudja megvalósítani próféciját?! Hogy a koturnusos önbizalom, a dagályos magasztosság a Játék és a Képzület szférájába forduljon színészen, társulatban és az előadásban? Hevesi Shakespeare-sorozatot hirdetett; a *Makrancos hölgy* újra műsoron, és a *II. Richárd* mellett a *Vízkeresztre* készül; idősorvasztotta fordításokban. Noha modern víziót igazolni nyelvi frissítés nélkül bajos; Arany László, Szász Károly, Lévy József még a 19. századot verseli. Találó klapancia Hevesi

megújítási gondjában: „Egy direktor, ki meg van edzve, / akárcsak a színpadi kardok, / Így szól: – Csak tudnám Vízkeresztre / Hogy mi az, amit akartok!...” (PH, 1925. I. 6.).

HEVESI SÁNDOR tanári türelemmel magyaráz, s egészségét omlasztó energiával feszül a megújító feladatnak, s küzd a közönségért és a bevételért. 1924 őszen a Nemzeti bemutató árama tágas irányokat mutat: a *Szökött katona* felújításával kezdte az évadot, a dunántúli betlehemes játéktól Madách Mózesének ősbemutatóján át Herczeg Ferenc vészlátását idéző monumentális *Bizánc* felújításáig és Zilahy Lajos szerzőségéig a magyar századokat tárja elő. De a népszínműtől továbbra sem menekülhet, és a közönség igényét Csathó Kálmán világa jellemzi, kinek *A házasságok az égben köttetnek* című darabjával gyűjti a telt házakat. A világirodalom klasszikusai is történelmi méretet jelez, mert Hevesi Nemzetije Szophoklész *Elektrájától* Shakespeare-en és Molière *Tartuffején* át Shaw-ig érkezik. És tovább is, mert Hevesi megnyitotta a Nemzeti Kamaraszínházát, ahol Pirandello *A becsületesség öröme* című játéka jelzi tájékozódási horizontját. Huszonöt premier a nagyszínházban és huszonegy a Nemzeti Kamarában. Pokoli termés, amit változó színvonalon Hevesi mellett Siklóssy Pál, Csathó Kálmán, Rádai Dénes, Horváth Jenő és az Eötvös Kollégiumban bölcsészeti stúdiumait abbahagyó Horváth Árpád rendezőként teremtett életté.

(Horváth még gyakornok, s már túl egy Klebelsbergig érő botrányon. A Budapesti Nemzeti Színház 1922–23-as idénye című cikkében a kolozsvári Keleti Újságban már az indító gondolatával robbantotta közhangulatot: „Az a dekadencia, amely Paulay Ede halálával kezdődött [...] Ambrus Zoltán igazgatása alatt érte el a tetőfokát.” Hevesi fordulatot jelentett 1922-ben, mert: „sikerült atmoszférát teremtenie, lelkesedést, kedvet, felújult kötelességtudást, szorgalmat s a produktív munka olyan szolidaritását, amely mint legetikusabb kapocs az egész társulatot összefogta” [1923. VIII. 2.]. A sajtóra és a pénztári naplóra utalva írja Horváth: újra „Pest legjobb színházává” lett a Nemzeti, mely Hevesi elméleti tudását és hatalmas együttes szervező munkáját dicséri. Kitüntetett, európai-rangú Hevesi Shakespeare-sorozatának erényeit sorolja Horváth: „eredeti szöveg, a jelenetek csorbítatlan s eredeti sorrendje, a szín elsötétülésével járó két-három másodperces nyílt színváltozások, amelyek az eredeti Shakespeare-t a mai díszletes színpadon is lehetővé teszik, a dekoratív stílus leegyszerűsítése s a színészi játék plasztikus s egyszerű bensősége jellemzik Hevesi új Shakespeare-jét”. Elismerés azért, mert: Hevesi „megtörte a szerepmonopóliumokat”. Pethes, Gál Gyula és Ódry „hozzájárulhattak a tehetségüket megillető legnagyobb feladatokhoz, amelyek az utóbbi években mind egy kézben voltak...” Hevesi első évadját Horváth így összegezte: „...e hittell csinált esztendőkövetkező, még eredményesebb állomásait ígéri a művészi értékek még intenzívebb kiteljesedésével”. A 8 Órai Újság sistergett: „ez a példátlan vakmerőség megtorlást kíván” [1923. X. 7.]. Érvék helyett kénköves füstöt lövell; a lap már végzett is az ifjú segédrendezővel: „Horváth Árpád nem lehet a Nemzeti tagja”. Személyes is az indíttatás, mert Hettyey Arankának, a Nemzeti vezető művésznének férje a 8 Órai Újság szerkesztője... Szükségtelen volt a miniszteri óhaj, miszerint Hevesi indítson fegyelmi vizsgálatot, mert Horváth maga kérte az eljárást. Hevesi figyelmeztetéssel elintézte renitens famulusát.

Húsz év múltán így látta Horváth: „ennek volt következménye, hogy a kritikai vélemény nyilvános hangoztatására új paragrafust iktattak a színházi törvénykönyvbe, amelynek legenyhébb büntetés a dorgálás, legsúlyosabb az elcsapás volt... Az első incidens alkalomával szépen meg is dorgáltak, amiben – az az érzésem – egy kis helyeslés is volt...” [FSzI, 1943/42]).

Hevesi Sándor tisztét 1924 novemberében gyászesemények is nyomasztották; Gyenes László és Pethes Imre: két nemzedék jelképe. Nagy halottak, a Nemzeti előcsarnokában ravatalozták fel őket, s kísérték a Kerepesi temetőbe. Egy színpadi baleset nyomán Pethes Imre hatvanévesen távozott, aki nem a divatos teóriák szerint formálta színi alakját, hanem egy-egy szerep stílusát, szellemét sűrítette játékába. Ahogy Bálint Lajos írta: Cyrano, és Hamlet alakítója mellett a *Szentivánéji álom* Zubolya is volt, mely „másoknál derűs jelképe a szerepfaló magamutogatásnak és oktalan becsvágynak, nála szinte szerepen túl élő megteremtése a kis jelentéktelen ember túlzott öntudatának és méltóságra törekvésének” (*Vastaps*). Temetésén Hevesi Sándor is búcsúzott; poklot járt, mint Dante: „A színpadon színész volt, az életben ember. Alakításaiban megmutatta az emberi lélek legmélyebb rétegeit” (8 ÓÚ, 1924. XI. 18.). Gyenes László nekrológiájában a népszínművektől Gárdonyi *A borjában* Baracs alakjáig számos szerepét említették. Ám történelmi halhatatlansága: 1883. szeptember 23-án *Az ember tragédiája* ősbemutatóján ő játszotta Lucifert. Alakítását villantsuk fel a mindenkori színjátszás stílusváltásainak múlandóságában.

(Karinthy Frigyes tizennegyedik évében, 1900. január 30-án megnézte Madách dráma-költeményét, így Márkus Emília Évája és Pálffy György Ádámja mellett látta Gyenes Luciferjét: „a tagadás ősi szelleme» igazán nagyszerű volt, cinikus, gúnyos hideg tudományival, mikor gúnyosan kaczagott. Gyenes hatalmasat játszott, hogy ordított a szenvedélytől remegő öklökkel: »Küzdezt kívánok, diszharmóniát!« Valóban ördögi megjelenés volt, különösen midőn lesüllyed a menyből Isten átka alatt” [Naplóm, életem]. Huszonkét év múlva, Hevesi igazgatásának első évében, 1923. január 22-én felújította a *Tragédiát*, melyen Ódry Árpád Ádám, Paulay Erzsébet Éva és Lucifer: Gyenes László. A további előadások javában jobbára Gyenes az ördögi játékos; halála előtti hónapban, október 16-án Bakó László és Hettyey Aranka mellett utoljára játssza nagy szerepét. Nem tudjuk, hogy Major melyik előadáson látta Gyenes Luciferjét, de ha az utolsó alkalmat számolom, akkor tizennégy éves múlt. Tehát Karinthy Frigyes évjárata – huszonvalahány év múltán. S miként emlékszik a kamasz Major? Nagy hassal állt Gyenes, és szavalt. Megavasodott a régi Nemzeti stílusa. A síheder Karinthynek 1900 januárjában még „hatalmasat játszott”, csaknem negyedszázaddal később Majornak régi és nevetséges. S úgy látta Gyenest, mint Újpest főterén vonuló nosztalgias hadfiakat: „Akkor inkább a produkciója hatott, mert most, ha visszaemlékszem, egy pohos úriember volt, aki végig tudta beszélni az egész *Tragédiát* mint Lucifer, és ez imponált, de különösebb hatást nem tett rám. Nagyon unalmas volt már ez a sokszor átrendezett Paulay-előadás. Akkor már éreztem, hogy mi az, ami hat, és mi az, ami nem hat rám” [Major Tamás]. Major emlékezete *Tragédia*-ügyben nagyot botlott. Mint Madách művének többszörös Nemzeti-beli rendezője és kétszer a szegedi Szabadtéri Játékok teremtőjeként illene tudnia, hogy Hevesi

1926-os előadása új látomás. Mint Németh Antal könyvéből is tudjuk: Oláh Gábor díszlettervezővel misztériumjáték formán Otto Devrient Faust színpadi elgondolását követve új nézőpontba helyezte Madách drámakölteményét. „Nem történelmi, nem filozófus álom jellege” mutatkozik Hevesi elgondolásában, hanem: „középkori moralitás” – írta Pütkösti Andor (Ú, 1926. X. 31.). Hozzá: megújult a triász: Abonyi Géza Ádám, Éva: Tasnády Ilona, Lucifer: Ódry Árpád. Egykor Paulay történelmi revüt rendezett, Hevesi misztériumot. Színenként változóan sikerült megoldásokkal, de a tény: Major vélekedése kevésbé az emlékezet próbája, inkább múlt-kicsinyítő-felejtő-lebecsülő természetének tünete.)

Egyébiránt a Paulayból fogant „átrendezés” sikertelenségét Ady konstataulta 1905-ben, amikor első próbálkozásként is Hevesi „lelket öntött a szcenikába, a színes papirosba, a süllyesztőbe, az automatába, a kosztümbe, a néma csoportba. S az emberekbe nem tudott lelket önteni, holott az ember lelkes lény állítólag. ...Ádám: Bakó, Éva: Fáy Szeréna, Lucifer: Gyenes. Csak bár mindenkinek elmondana ez mindent, s ne kellene külön írni csak két szót sem róla. Hajh, milyen tercett! Nem maradt hármuktól egy igaz, meleg, ép szó” (BN, 1905. IV. 21.).

BAKÓ LÁSZLÓT is a régi, deklamáló színészek sorában idézi Major kései vallomása. Okkal. csakhogy körítő jelzőit, állításait érdemes tisztázni.

(Alan Baddeley egyik lélektani típusa, aki „az önéletrajzi emlékezet” zavara folytán „képtelen megkülönböztetni az igaz emlékeket a fantáziától és a KOHOLT emlékeitől” [Az emberi emlékezet]. Lelketlenség, éneklő beszédmód, kántálás – ez a régi játéktalan színi stíl a Nemzetiben. Ady 1905-ben is már úgy látta, ahogy másfél-két évtized múlva is Gyenes és Bakó még mindig tálalja Madáchot. Major Tamás szavai szerint: „Volt köztük olyan, aki a világháború alatt még Ferenc József kabinetirodájának a protekciójával került a színházba, jobboldali nyomásra. Egy olyan »nagy« művész például, mint Bakó László. Egyszerűen elmondhatatlan, hogy milyen színész volt; egy nagydarab ember, ahogyan ősmagyar vagy ébredő magyar, természetesen antiszemita, és folyton azt hajtogatta, mit akar ez a zsidó gyerek, meg ehhez hasonlók. Itt van a fülemben, el tudom énekelni, ahogy ez a Bakó László beszélt. Vett egy lélegzetet, és kiestek belőle a szavak, hogy »Bizánc népe, ó ha megüzeni a városnak...« és akkor elhadarta az egészet, nem volt abban az égvilágon semmi modern értelemben vett megfigyelés vagy fölfedezés, vagy élő valami” [Major Tamás].)

Később világosodott meg előtte a játékstílus avíttága, emlékezett Major. Akit Baddeley nyomán önéletrajzi konfabulátorként is jellemezhetünk. Mert ugyan Bakóval a Nemzeti régi korszakát idézi, ám politikai sémától, azaz a vulgáris ítélkezésétől nem szabadulhat. Mert véleménye nem egy beteg „retrográd amnéziá”-ja (Baddeley), amikor Major Bakó világháborús és királyi protekciós tagságát prelegálja. Valamennyi lexikon írja, s emlékező elbeszéli: Bakó 1895-ben, a Színiakadémiát végezve azonnapi a Nemzeti tagja lett. Tehát ő nem későbből való és nem politikai pártolt. Az antiszemitizmus pedig súlyos, de rutinos bolsevik vád. Bakó László lánya, Bakó Márta Rosszkor születettünk című emlékiratában árnyalja apja sebző természetét. Bakó engesztelhetetlen volt azokkal, akik a kommünnel rokonszenveztek. Ám a színház más zsidó tagjaival jó kapcsolatban volt „Tisztelte Gál Gyulát, segítő tanácsait készséggel fogadta, Csillag Terézszel,

Fáy Szerénával, Tapolcai Dezsővel baráti viszonyban állt élete végéig [1928].” Diákkorában lakótársa, Bartos Gyula kérésére pedig Bakó „Kol Nidré is énekelt” a Dohány utcai zsinagógában. Merthogy Bakó operaénekesként is szerepelt, például a Népoperában a Rigolettóban énekelt. Ebben a kettősségben az is feladvány, hogy az operaénekes mennyiben hangolta, szűkítette a prózai színész játékformáló és deklamáló természetét. Csathó Kálmán A régi Nemzeti Színház című kitűnő emlékiratában úgy véli: Bakót akadémiai tanára, Bercsényi Béla a „szavalásos iskola” híve képezte önhitt modorossá, aki „a legjobb indulatú tanácsot is illetéktelen beavatkozásnak” tekintette. Így rendezhetetlen volt. „Az elnyomott magyar szerepébe élte bele magát”, írja Csathó, s persze, őt a zsidók üldözik! „Ez az érzés vitte néhány, magát méltatlanul, mellőzöttnek képzelő, tehetségtelen segédszínészből meg »ébredő magyarból« összeverődött asztaltársaságba, ahol mint rendíthetetlen hazafit ünnepelték és dicsőítették. [...] Hogy ott a szép szavak meg a bor mámorában elhangzottak ajkán vetélytársa ellen hazafiságba öltöztetett antiszemita kijelentések, az több mint valószínű. Azt azonban, hogy ezeknek komoly súlyuk és bármi következményük lett volna, nem hiszem.”

Ami pedig a Major család „ébredését” illeti: az örök homályból egy mondatnyi adat tűnik elő. Az Esti Újság Majorné Papp Mariskát kérdezte a Városi Színház ifjúsági előadásairól és fia színészetéről. Anyja válasza: „Ébredés című hazafias egyfelvonással kezdtük, ebben a darabban lépett életében először színpadra mint elsős gimnazista, a fiam, Major Tamás” [1940. I. 22.]

Vis Major...!

ÚJPESTRE térjünk vissza. Említettük, a diák Major Tamás idő és pénz híján a 3-as, 5-ös vagy 55-ös villamoson ritkán zötykölődhetett Pestre, hogy a Nemzeti és más színházak előadásait láthassa. Egy helyütt azt vallotta: Pethes Imrét egyszer látta színpadon. Márpedig haláláig (1924) Pethes folyamatosan játszott a Nemzeti előadásában. Ilyenképpen Majornak diákkorából kevés az idénizálója a Nemzeti előadásairól. S némely állítása, története vélhetően szokott színházi gyakorlatból vétetett; merthogy a teátristák körében személyek és nemzedékek életében a színház múltja jobbra legendázó képzelettel élt és terjedt.

Kérdés: az ifjú Major az újpesti Blaha Lujza Színházat látogatta-e, mely mint a mesében, hol volt, hol nem működött? Névadója még élt, így hát nyomós okkal Pesten is divatos zenés darabok és vígjátékok műsorát kínálta az újpesti nagyérdeműnek. 1924 őszén például: a Mézeskalács, A drótostót, Mi történik éjjel, továbbá Stolcz operettje, a Huncut a lány, aztán Göre Gábor históriája a színház napi ajánlata. Prózában az a szenzáció, ha Zilahy Süt a napját Somogyi Erzsébet és Rózsahegyi Kálmán vendéjátékával hirdetik, máskor Honthy Hanna hozta a peremváros népének a dalos estét. A repertoár nyomán és anyjának Városi Színház-beli ügyködése emelte a család öntudatát és igényét: akárhol, akármit ne nézzünk! És amennyire Major Tamás életét, vallomásait ismerjük, a gyerek, évtizedekkel később sem hevült az operettért, legfeljebb ha mint igazgató Latabárék magas fizetéséről értesült. Bajos gondolat, ha feltételezzük, hogy Major iparkodott nézni, ha az új Zerkovitz-operett sikert a Király Színházból Újpestre is exportálták.

Blaža Lujza halálának hónapjában, 1926-ban. Andor Zsigmond igazgató januárban értesíti közönségét: megnyugtató a színház tavaszi szezonja. Nyáron már az omlottságot hírelték; a Blaža Lujza Színház maradvány társulata valamiféle újpesti nyári színházra szervezkedik, ám nincs tovább; semmi hír az uborka-szezon terméséről.

AZ ÉRETTSÉGI ÉVE szerepléseit tekintve is sűrűnek mutatkozott: Széchenyi-ünnepre készült a gimnázium, és Szeti tanár urat kísértette a monumentalitás. S nem azért, mert szeptemberben diákjaival megnézte a Feszty-körképet, hanem az önképzőkör többször díjazott diákja képességében bízott, s felkérte Arany János *Széchenyi emlékezete* című ódájának elmondására az 1926. november 26-ai ünnepen. Huszonöt versszak, kétszáz sor. Versmondó színésznek is valósággal monodrámaméretű teljesítmény. A tisztelet is vezethette tanárát: 1926 októberében elhunyt Jászai Mari, aki nagy betegsége kezdetén, utoljára közönség előtt éppen Arany *Széchenyi*jével szerepelt pódiumon. Major sikerének komolysága: többször felidézte, az esemény másnapján Gaal Mózes tankerületi főigazgató azért villamosozott Újpestre, hogy gratuláljon. Melegszívű dicséretében kisebb hangsúlyhibákra figyelmeztette, és szólította: menjen színésznek! Semmi kétség Gaal őszinteségében, de némi színházat is sejthetünk a bátorítás mögött; anyja kérhette a Tekintélyt: fiát hangolja az Akadémiára! Tamás immár az önképzőkör elnökeként szervez, beszédet mond, s egész őszön színi előadásra is készült. December 6-án az ifjúságot segítő alap javára a Mikulás-est hoppmestere. Aminek keretében 2700 pengő gyűlt össze, amit a szegény diákok közt szétosztottak. A műsor Mozart *Kis éji zenéjével* kezdődött, majd Farkas Imre *Iglói diákok* című daljátéka következett. Rendezte és a szerelmi vetélkedésben győztes legény, Petki Palkó alakítója: Major Tamás VIII. b.

1927. március 27-én a Mária kongregáció ünnepének prefektusa és szónoka, majd családi fordulattal, mint a műsorban áll: Major Papp Mariska *Legenda* című versét Major Tamás szavalta. 1927. május 10-én a ballagás is részben a Major család spektakuluma: 1927. július 2-án a Pro patria jegyében a gimnázium hét háborús áldozatának nevét jegyző emléktábla előtt Major Tamás beszélt, majd édesapja, Major Gyula az udvaron rendezett búcsúünnepen a szülők nevében köszönte a felnevelő gondoskodást. Érettségi elnök: Magas Mihály, a székesfehérvári katolikus reál-gimnázium igazgatója, a hitoktatás menetét pedig Mihály Lajos református lelkész, dr. Schwarcz Gusztáv pápai prelátus, katolikus püspök és dr. Friedmann Dénes főrabbi felügyelte. Mint egy évvel korábban Ákos, Tamás is jól érett, s görög kiegészítő vizsgáját pedig jelesre minősítették. Önképzőköri munkájáért, két másik társával megosztva díjazták, immár 20 pengővel. S még egy díj: az iskola sportköri bajnokságán 1500 méteres síkfutásban harmadik.

Major Tamás érett ifjú az Élet-bajnokság hosszú távú megnyerésére startolt.

IRODALOM

Ady Endre összes versei (szöveg. gond., jegyz. Láng József és Schweitzer Pál. Szépirodalmi K., 1977); *Babits Mihály művei – A gólyakalifa – Kártyavár – Timár Virgil fia – Elza pilóta* (szerk., jegyz. Belia György. Szépirodalmi K., 1982); *Babits Mihály összegyűjtött versei* (szöveg gond.: Kelevéz Ágnes. Századvég K., 1993); Alan Baddeley: *Az emberi emlékezet* (ford. Racsmany Mihály, szerk. Pléh Csaba. Osiris K., 2003); Bakó Márta: *Roszkor születünk* (Textura K., 1991); Bálint Lajos: *Vastaps* (Szépirodalmi K., 1969); Ifj. Bartók Béla: *Bartók Béla műhelyében* (Szépirodalmi K., 1982); Pierre Brisson: *Bolond évek színháza* (ford. Komor Zoltán. Renaissance K., 1944); Csathó Kálmán: *A régi Nemzeti Színház* (Magvető K., 1960); Karcsai Kulcsár István: *Jouvet* (Gondolat L., 1974); Karinthy Frigyes: *Naplóm, életem* (vál., utószó: Szalay Károly. Magvető K., 1964); Kocsis L. Mihály: *Van itt valaki* (Minerva K., 1987); Koltai Tamás: *Major Tamás* (Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1986); Magyar Bálint: *A Nemzeti Színház története a két világháború között* (Szépirodalmi K., 1977); *Színészeti Lexikon, I–II.* (szerk. Németh Antal. Győző Andor K., 1930); Németh Antal: *Az ember tragédiája a színpadon* (Budapest Székesfőváros K., 1933); Dr. Major Ákos: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség* (sajtó alá r., előszó: Zinner Tibor. Minerva K., 1988); Pók Lajos: *Babits Mihály* (Szépirodalmi K., 1967); *Az újpesti Magyar királyi Állami Könyves Kálmán Gimnázium évkönyve 1919–1927 közötti száma* (közvetteszi: dr. Zibolen Endre igazgató. Újpest, Schinkovits Lajos könyv-, papír- és zenemű kereskedése kiadása, 1927).

Felhasználtam SAS GYÖRGY sorozatát, melynek első, bevezető része *Szülőföldem* címmel jelent meg a *Film Színház Muzsika* 1979/51-es számában, majd *Major Tamás albumából* címmel a lap 1980/1-es számában indult a tizenhat részes önvallozás.

Köszönet KÁVÁSI KLÁRÁNAK, hogy a Széchenyi Könyvtár színházi tárában őrzött Németh Antal hagyatékából a Majorné Papp Mariska dokumentumait megismerhettem. EMÓDI MÁRIA és MEGAY NÓRA jóvoltából pedig a MSzFE könyvtárában megismert két Major Tamás-dossier anyagából idézhettem.

Laprövidítések: BN: *Budapesti Napló*; BH: *Budapesti Hírlap*; FSzM: *Film Színház Muzsika*; Mg: *Magyarság*; NÚ: *Nemzeti Újság*; 8 ÓÚ: *8 Órai Újság*; Ú: *Újság*.